

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Jaroslava Zemana

„Mezi tradicí a modernitou: město v průmyslovém věku. Severočeská architektura v první polovině 20. století“

předkládané v roce 2017 na Ústavu pro dějiny umění FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Disertační práce důkladně mapuje architekturu první poloviny dvacátého století (s úvodem století devatenáctého) ve vybraných městech severních Čech. Soustředí se zejména na specifika pohraničí, národnostní otázky, vztah krajiny a urbanismu, patriotismus a naopak globální rozměr podnikatelského prostředí, vliv překotné průmyslové revoluce a v neposlední řadě na svéráz vypjatého vyvažování modernity, technického pokroku a lokální kultury, resp. malebnosti a tradice.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Disertační práce je výsledkem dlouholetého, hlubokého a zapáleného zájmu autora o architekturu severních Čech. Z textu číší nadšení a neutuchající mravenčí práce; (přinejmenším) stovky hodiny strávených v archivech, nad literaturou a v terénu. Vše je do nejmenšího detailu faktograficky věrohodně podložené a zároveň postavené i na neméně důkladných znalostech proměn (středo)evropské architektury v devatenáctém a dvacátém století. Hloubka, šíře a detail poznání lokální architektury a připojené globální souvislosti jsou tak zároveň nejsilnější i neslabší stránkou disertace – vzhledem k příliš popisné, beletristické formě se totiž v neobyčejně faktograficky hutném a podrobném textu může orientovat jen člověk stejně poučený jako sám autor.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace.

Struktura práce je jasně a přehledně vymezena:

- a) úvodní dvě kapitoly popisují historické souvislosti, propojují vývoj architektury a urbanismu ve střední Evropě s děním v severních Čechách;
- b) jádro neobyčejně podrobně shrnuje proměny architektury ve vybraných průmyslových městech severních Čech, přičemž každé sídlo je představeno specifickým způsobem dle charakteru společensko-hospodářských hybných sil;
- c) závěr, resp. Epilog si klade za cíl zodpovědět některé otázky, které při čtení vytanou, a jejichž rozluštění může lépe vysvětlit proč a čím je architektura severních Čech v daném období tak svérázná. Celková struktura je vystavěna zcela logicky a přehledně. Autor disertace bohužel nepokračuje v dílčím členění textu v jednotlivých kapitolách. Vlastní text má velmi souvislou, fluidní formu a zároveň faktograficky neobyčejně hutný obsah, což mimořádně ztěžuje jeho čtení (viz úvodní kapitola v rozsahu nijak nečleněných 32 stran). Řečeno s jistou nadsázkou – méně pozorný čtenář si prakticky na každé straně mnohokrát ani neuvědomí, že se v průběhu posledních několika řádků diametrálně změnilo téma; tím spíše, když seznam jmen a staveb začne postupně se čtením disertace narůstat do obřích rozměrů...

I přes krásnou, čtivou formu psaní je proto velmi obtížné, neřku-li nemožné udržet dostatečnou pozornost po celou dobu čtení; natož v textu dohledat jednotlivá dílčí a přitom naprosto zásadní témata a linie, které v detailu disertační práci formují (např. u Ústí nad Labem patrně zejména typologie a významní autoři, spolu s chronologickou linií a lokálním členěním; naopak v Epilogu logika řazení textu není jasná vůbec). Významná jména se v souvislém popisném textu mísí s méně významnými (mnohde dokonce na několika stranách bez členění odstavci), stavby drobné s klíčovými atd. (srov. trojice staveb na str. 162-167). Textu zkrátka chybí nezbytná autorská „zdůraznění“ a interpretace, jež by předjímal shrnutí v závěru.

Přitom by stačilo prosté členění na další podkapitoly (např. typologické nebo místní); zvýraznění klíčových jmen tučným písmem; a zejména jasné vymezení / vyjmutí pasáží podrobně popisujících historické souvislosti (např. do připojených rámečků nebo poznámek) nebo dispozice a průčelí staveb (např. odsunutí méně důležitých detailních popisů k ilustracím nebo dokonce do samostatných medailonů staveb – viz autorova databázová hesla na usti-aussig.net, liberec-reichenberg.net, která se patrně stala základem tohoto textu).

Ve věcném, popisném proudu textu by pomohlo také občasné analytické porovnávání (napříč městy nebo autory, ale i mezi jednotlivými realizacemi – viz na str. 112-114 progresivní S-domy versus spíše konzervativnější sídliště Skřivánek). Srovnávání se nabízí tím spíše, že sám autor sleduje proměny tří odlišných a přesto v mnoha ohledech spřízněných měst a k nim komplementárních referenčních sídel. Podobně by velmi pomohl rejstřík jmen, který by soustředil základní fakta o architektch, přičemž důležití tvůrci by mohli být vtěleni do propracovanějších medailonů (resp. s odkazem na podrobné monografie), méně podstatní nebo dosud nezmapovaní tvůrci naopak do stručných medailonů s pouhou základní informací. Vzhledem k zaměření disertace by proto měli být v rejstříku rovněž zřetelně odděleni lokální tvůrci, českoslovenští (Foehr, Zasche, Lehmann, Gočár, Vahala ad.) a zahraniční. Jejich nestrukturované míšení je pro nezalého místních poměrů (natož pro případného laického čtenáře) velmi matoucí.

Podobná úskalí přináší i úvodní kapitola, kde se vedle sebe se stejnou vahou vyskytují globální osoby (Muthesius, Howard ad.) a ryze lokální tvůrci, přičemž ne vždy je zřejmé, zda mezi nimi existovala: a) přímá vazba, b) volnější inspirace prostřednictvím dobové teorie, c) případně zda je spojuje pouze silná atmosféra doby (viz např. Turnínová hala AEG str. 32, Haesler na str. 62, CIAM na str. 65).

Spojitosť textu přináší občas i jisté obsahové zamlžení (viz Hans Poelzig, Han Scharoun ad. na str. 36 uvádění jako „tvůrci montovaných domů“, přičemž není zcela zřejmé, zda jde obecně o dobové montované domy nebo o konkrétní zakázky pro výše zmíněnou místní firmu Christoph & Unmack). Jinde na pouhé jedné straně autor příliš hladce překlenuje propast od obecného tématu „německé umírněné tradice“, přes dílo Kurta Spielmanna, plochou střechu modernismu, expresionismus až ke klinkerovým obkladům, vyráběným v Ústí nad Labem (str. 39); případně na pouhých dvou stranách lze vedle sebe „přetkat“ Karla Honzíka, jabloneckého Roberta Hemmricha, ateliér Lossow & Kühne, Roberta Geisslera, nacistické sídliště v Litvínově a Speera s Troostem (str. 45 a 46). Čtení ztěžují také zajímavé, ale často pozornost odvádějící vysvětlující odbočky (viz str. 79 a 80: Větruše → soutěž → zakládání výletních restaurací s českými, severočeskými a zahraničními příklady → zpět k soutěži → hotel Parník?).

Z práce je zkrátka příliš zřejmé, že autor měl k popisovaným tématům velmi odlišné, faktograficky různě „nosné“ podklady – text se příliš často plynule přelévá od nadměru obecných konstatování k velmi

podrobným popisům dispozic a průčelí, což značně ztěžuje jeho čtení a především schopnost čtenáře vytvářet si na věc s nadhledem svůj vlastní názor.

Výše zmíněné nedostatky vnímám jako důsledek přílišného „zanoření“ autora, který obrovské množství nastřádaných informací „v zápalu boje“ sepsal jako napínavý román, jež však klade nadměrné a nereálné nároky na čtenáře. Přičemž je zřejmé, že Jaroslav Zeman by s časovým odstupem, nadhledem a pro účely formálněji uspořádané publikace byl dílčího a přehlednějšího členění schopen.

2. *Formální úroveň práce*

Disertační práce vykazuje po formální stránce mimořádnou erudici, zkušenost a důslednost autora. Text je psán plynulou, srozumitelnou češtinou, s minimem překlepů a gramatických chyb, s pečlivě formovanými a trefně vybranými citacemi i precizním poznámkovým aparátem. Ilustrace jsou voleny velmi pečlivě, přesně dokreslují psané slovo a přitom čtenáře nezatěžují zbytečnými informacemi. (výjimku tvoří úvodní kapitola, kde se trochu nepřehledně mísí ilustrace s lokálními a globálními příklady – viz Trmalova vila str. 21 versus Tanvaldská radnice str. 20). Obdivuhodná je však sama skutečnost, že prakticky ke všem zmiňovaným projektům se podařilo autorovi sehnat relevantní fotografie či plány!

Po vizuální stránce je disertační práce uchopena standardně, což je vzhledem ke složitosti a komplexnosti tématu poněkud škoda (viz výše doporučení zahrnout podrobné popisy dispozic a průčelí spíše k ilustracím nebo do vyčleněných medailonů staveb, široké souvislosti do samostatných rámečků, chybějící rejstřík autorů atd.).

3. *Práce s prameny či s materiálem*

Jaroslav Zeman v textu vykazuje obrovský přehled v primárních i sekundárních pramenech. Pracuje s nimi s rozvahou a zodpovědně. Nastřádaná rozsáhlá faktografie zřetelně vykřívá všechna zákoutí a zdroje a je zřejmé, že v budoucnu už lze očekávat pouze drobná, náhodná doplnění, která vždy i přes sebevíce soustředěný a systematický průzkum vyplynou až po dokončení a zveřejnění tematicky vyhraněného textu. Citace jsou uváděny pečlivě a přesně (výjimku tvoří citace na str. 22 z knihy *Programy české architektury*, kde by bylo vhodnější užít přímo primární zdroj, tj. časopis *Styl*). Stejně přesvědčivě působí i autorova identifikace vnitřních inspirací, referencí a vlivů, teoretických i vztahových spodních proudů ve sledované architektuře.

4. *Vlastní přínos*

Velmi oceňuji schopnost autora přesně charakterizovat specifika severočeské architektury na pozadí proměn evropského kulturního prostředí. Velmi náročný a citlivý úkol, v disertační práci brilantně zvládnutý. Což je patrně důsledek nejenom nadšení a schopností autora, ale i skutečnosti, že se architektuře tohoto regionu věnuje dlouhodobě a myšlenky a interpretace tak měly dostatek času „uzrát“.

Oceňuji rovněž schopnost citlivě začlenit historické pozoruhodnosti (např. kinematografie, politika, citace z beletrie, vztahy mezi tvůrci a investory apod.) a především výstižně zachytit urbanistický vývoj, včetně jeho odlišností a vztahu ke krajině (viz aditivní růst Ústí nad Labem versus Liberecký evergreen hledání řádu).

Přesto, jak již bylo zmíněno – specifika a podstatná témata, která čtenář zachytává mezi řádky, by mohla být více zdůrazněna, zmínky v úvodu a závěru nestačí; tím spíše, že právě tyto pasáže patří

v disertaci k nejsilnějším (např. mnohdy velmi inovativní technická resp. konstrukční řešení a progresivnost německy mluvících či obecně zahraničních architektů, role mezinárodních soutěží, zahradní města a vztah ke krajinné morfologii, montované dřevěné domy, průmyslová architektura, krematoria, nemocnice a lázně, motoristická architektura, progresivní resp. konzervativní role některých průmyslníků a investorů, Výstava českých Němců v Liberci atd.).

Méně přesvědčivě vyznívá hledání „nezaměnitelné tváře“ českého severu (mimo jiné i srovnáním s Plzní a Saskou Kamenicí). Sám autor koneckonců několikrát konstatuje, že Liberec „získal svou nezaměnitelnou tvář“, ale zároveň v epilogu na adresu německého svérázu konstatuje „šalamounsky“, že existuje i neexistuje. Mezi řádky však z disertační práce přeci jen vyplývá, že kouzlo architektury sledovaného regionu se neskrývá pouze v německém živilu, ale spíše ve vztahu ke krajinně, místní tradici a především v nepřeberné pluralitě a pestrosti.

Práce je inovativní, přináší enormní množství nových informací (přirozeně včetně autorem průběžně publikovaných v předchozích letech), které Jaroslav Zeman citlivě a důvtipně formou odkazů na literaturu a teorii uvádí do širšího kontextu české / středoevropské / evropské architektury. Výsledkem je pozoruhodná syntéza, která si rozhodně zaslouží další dopracování do podoby publikace (nicméně u knihy bych doporučoval pečlivější vyvažování podstatného a pomocného, drobnější členění atd. – viz výše). Takto důkladně pojednaná kniha, mapující fenomén a svéráz severočeské architektury, názorové mezipohy modernismu a tradicionalismu, ale i roli architektů německé národnosti, v našem odborném prostředí pohříchu dosud chybí.

IV. Dotazy k obhajobě

- Lze nějak vymezit postoje konkrétních průmyslníků při prosazování progresivních tendencí v severočeské architektuře (např. ve vazbě na typologii staveb, které financovali – viz srovnání soukromá sídla versus firemní budovy)?
- Lze rozvést mezinárodní ambice koncernů a z toho vyplývající mezinárodní, resp. německé formy?
- Lze nějak podrobněji rozvést roli politiků a zejména městských architektů (v textu zmiňovaných spíše okrajově, v případě autorství zpravidla bytové výstavby)?
- Lze nějak napříč severočeskými městy charakterizovat národnostní řevnivost mezi architekty (viz Gočárova škola str. 107-108, dům Baťa-Pekař str. 100-101) nebo dokonce nerovnou soutěž (viz pouze němečtí architekti v soutěži na městské divadlo str. 81); jedná se o výjimku nebo o opakující se a tehdy běžnou situaci?
- Zajímavou a nevytěženou otázkou je také vliv lokální severočeské architektury na širší evropskou scénu (v textu pouze občasné zmínky o publikaci popisovaných staveb u nás či v zahraničí); včetně zkušenosti významných zahraničních tvůrců, kteří zde realizovali některá svá díla (mělo to dopad na jejich další tvorbu?).
- Text přesně vystihuje podstatná lokální témata, méně se však věnuje těm, která zde nepadla na úrodnou půdu a proč tomu tak bylo... Lze tuto rovinu absentujících témat více rozvést?
- Při podobném detailním terénním průzkumu, který disertaci předcházela, bych čekal v závěru práce alespoň stručné shrnutí současného stavu staveb v daném regionu. Lze se k této otázce stručně vyjádřit?

V. Závěr

Disertační práce je výsledkem neobyčejně podrobného, systematického, dlouholetého a nepokrytě zapáleného výzkumu. Z čehož přirozeně vyplývají její slabé i silné stránky – viz výše. S časovým odstupem, nadhledem a po revizích vřele doporučuji její vydání ve formě knihy. Zároveň bych však doporučil také lépe formulovat nadpis, který nepřesně usazuje téma pouze do první poloviny dvacátého století a navíc zcela pomíjí fenomén „německého živlu“, který sám autor popisuje jako klíčový.

Předložená disertační práce **splňuje** požadavky kladené na disertační práci, a proto ji **doporučuji** k obhajobě a v předběžně ji klasifikuji jako **prospěl**.

16. 5. 2017

Doc. Ing. arch. Petr Vorlík, Ph.D.